

В.С. ВЕНЕДИКТОВ
докт. юрид. наук, проф.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 347.447.5:354.31(477)

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРИ ПРОХОДЖЕННІ СЛУЖБИ В ОВС УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Показане значення належного функціонування юридичного механізму забезпечення конституційного права працівників органів, служб і підрозділів внутрішніх справ на працю і проходження служби в системі МВС України.

Закріплення основних соціально-економічних і культурних прав і гарантій їх реалізації в Конституції України, дозволяє розширити означені права і гарантії й конкретизувати їх у законах, підзаконних актах, рішеннях органів державної влади, та зобов'язує державу створити всі необхідні умови для повної і належної реалізації цих прав і дотримання відповідних гарантій.

В загальній теорії права "гарантії" визначають як сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [1]; як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних умов, засобів і способів, що створюють можливість особистості для здійснення своїх прав і свобод [2].

Одним із видів державних гарантій реалізації права на працю та проходження служби в органах внутрішніх справ України є юридичні гарантії, які виникли в англосаксонських країнах, а нині отримали широке розповсюдження, їхній зміст зводиться до двох основних положень. По-перше, громадянину надається право вдаватися до судового захисту щоразу, як його права і свободи порушуються державними органами або окремими особами. По-друге, громадянин наділяється правом звернення до суду з вимогою примусового забезпечення встановлених законом прав і свобод. В цьому і є зміст здійснення суб'єктивного права, в якому право судів приймати такі позови впливає з їх обов'язків слугувати гарантом законності, що є важливим елементом концепції правової держави і верховенства права. Чинне законодавство формально встановлює певні юридичні гарантії, які покликані забезпечувати здійснення "права на працю в цілому та складових його елементів" [3, с.65]. До таких необхідно віднести і правові приписи, що сформульовані у ст.ст.2¹, 9, 22, 25 Коде-

ксу законів про працю України [4] з питань укладання трудового договору чи контракту. Зокрема, забороняється вимагати від осіб, бажаючих поступити на роботу або службу, документи, подання яких не передбачено загальним чи спеціальним законодавством.

Відтак, ст.24 Кодексу законів про працю України, п.6 Типових правил внутрішнього трудового розпорядку для працівників і службовців підприємств, і організацій і установ [5] та п.п.1.3, 1.4 Інструкції про порядок ведення трудових книжок на підприємствах, в установах і організаціях [6], встановлюють перелік документів, які власник чи уповноважений ним орган вправі вимагати від громадянина при прийнятті його на роботу (службу). Це: паспорт або інший документ, який посвідчує особу; трудова книжка; в необхідних випадках також документ про освіту, стан здоров'я та інші, що "гарантують працівнику оперативне входження в трудовий процес" [7, с.57]. Щодо державних службовців, як особливої категорії працівників суспільного виробництва, спеціальне законодавство [8] доповнює даний перелік вимогою разом із заявою про прийняття на роботу чи про участь в конкурсі надавати декларацію про прибуток. Загальне законодавство про працю також доповнюється й іншими нормами спеціального характеру про службу в різних ланках державного апарату.

Теоретична розробка проблеми, пов'язана з подальшим розвитком системи юридичних гарантій в Україні, має серйозне практичне значення, бо допоможе удосконалити правові норми, що охоплюють права громадян

Для означення системи юридичних гарантій в сучасній правовій літературі використовують таке поняття, як юридичний механізм забезпечення прав людини. Під ним розуміють систему ефективних юридичних засобів реалізації, охорони та захисту прав із наступними її елементами: національне зако-

нодавство, визначальними в якому є конституційні гарантії, юридичні процедури реалізації прав, юридичні засоби охорони прав, юридичні засоби захисту прав людини [9, с.49-51]; систему взаємопов'язаних форм і засобів (нормативних, інституційних і процесуальних), що забезпечує належне визначення, захист і реалізацію певних прав і відповідних їм обов'язків [10, с.60]. При цьому право на захист означає можливість використання примусової сили держави. Звідси й випливає, що суб'єктом правоохоронних відносин, як правило мусить бути державний орган, без якого такий примус неможливий.

Отже, реалізація суб'єктивного права особи на працю та проходження служби в органах внутрішніх справ України вимагає належного юридичного механізму забезпечення конституційно встановленого права, основу якого складають трудове законодавство, Закон України "Про міліцію", Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ та інші відомчі нормативні акти, які й визначають організаційно-правові умови та механізм реалізації права на працю та проходження служби. За способом реалізації право на працю та проходження служби в органах внутрішніх справ України є активним правом, бо вимагає особистого звернення до власника чи уповноваженого ним органу, або до відповідного органу внутрішніх справ України. Реалізація права громадянина на працю та проходження служби в органах внутрішніх справ потребує також і наявності ефективних засобів, що виконували б превентивну функцію - запобігаючи порушення цього права. Систему таких засобів складають: норми права, які встановлюють завдання та компетенцію відповідних органів із охорони прав людини, конкретні заходи і визначений порядок запобігання порушенню цих прав, заходи юридичної відповідальності і діяльність компетентних органів щодо застосування юридичних норм [9, с.49-51].

Конституція України заклала нову правову базу на захист суб'єктивного права на працю та проходження служби в органах внутрішніх справ України. Стосовно цього і Пленум Верховного суду підкреслив, що з урахуванням конституційного положення про здійснення правосуддя в Україні виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст.124 Конституції), суд не в праві відмовити особі в прийнятті позовної заяви лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку [11].

Отже, в разі порушення свого права на працю та проходження служби в органах внутрішніх справ кожна особа має право на захист із боку держави, зокрема, із використанням засобів, за допомогою яких припиняється порушення прав людини, усуваються перепони для їх реалізації, відновлюються по-

рушені права. Але треба підкреслити, що проблема реалізації державних гарантій є актуальною і в аспекті фінансового їх забезпечення, без якого законодавче закріплення напрямків соціальної політики залишатиметься не реалізованим. Держава не може бути пасивним спостерігачем, індіферентним до становища громадян, які попали у складні життєві ситуації. Йдеться передусім не про державне втручання у розвиток економічних процесів, а про державне сприяння, мета якого - виконання зобов'язання держави щодо особи, яке визначене ст.25 Загальної декларації прав людини та ст.14 Міжнародного пакту про екологічні, соціальні та культурні права: забезпечити кожному достатній життєвий рівень для нього, для його сім'ї, що вимагає достатнє харчування, одяг і житло.

Таке сприйняття характеру і природи юридичних гарантій при проходженні служби в органах системи Міністерства внутрішніх справ України дозволяє вирішити два методологічно-важливих питання, які торкаються "змісту" і "гарантій" їх службово-трудова прав обов'язків та розподілу гарантій на умови і засоби. Зміст службово-трудова прав і обов'язків працівників органів внутрішніх справ і гарантій забезпечення їх реалізації представляють собою різні юридичні категорії. Це положення було доведено в літературі [12, с.55], і сьогодні не викликає особливих заперечень. Так, В.В. Єгоров на прикладі суб'єктивного права громадян на працю та його гарантій проводить між ними межу. Він аргументує свою точку зору як: "Зміст суб'єктивного права на працю - це сукупність передбачених в законі можливостей поведінки суб'єктів цього права на вибір роботи, її отримання й безпосереднє здійснення. Його юридичним гарантіями слугують закріплені в законодавстві правові засоби, які забезпечують реальність цієї поведінки, по-перше, що перешкоджають порушенню цього права, по-друге, які сприяють його повновленню у випадку порушення, по-третє, що забезпечують відшкодування шкоди, заподіяної суб'єктам порушеного права; по-четверте, які створюють можливість притягнення до відповідальності осіб, винних в його порушенні" [13, с.90-91]. Відзначимо, що хоча зміст службово-трудова прав і функціональних обов'язків і гарантії забезпечення їх реалізації й виконання є різними юридичними категоріями, вони також є й парними категоріями. Якщо права і обов'язки працівників органів внутрішніх справ не забезпечені гарантіями, виникає реальна загроза їх реалізації й виконанню через чисельні фактори об'єктивного і суб'єктивного характеру. Тому, кожному праву, кожному обов'язку осіб рядового та начальницького складу має відповідати низка забезпечувальних гарантій. Права, обов'язки та гарантії їх реалізації й виконання у цьому аспекті є категорії нероздільні і це повинно враховуватись в процесі удосконалення нормативно-правового забезпечення.

Поглиблений аналіз юридичних гарантій при проходженні служби в органах системи Міністерства внутрішніх справ вимагає виокремлення в ній двох груп гарантій - умов і засобів. Перша група гарантій спрямована на створення сприятливих обставин для реалізації прав та виконання функціональних обов'язків осіб рядового і начальницького складу органів системи Міністерства внутрішніх справ; друга - на забезпечення органів, служб і підрозділів внутрішніх справ та їх особовий склад ефективним інструментарієм щодо безпосереднього забезпечення реалізації та здійснення посадових прав і обов'язків. Це має як теоретичну, так і практичну важливість, бо у теоретичному плані створює можливість глибшого та детальнішого розгляду механізму охорони, забезпечення та захисту службово-функціональних прав і здійснення посадових обов'язків осіб рядового й начальницького складу; у практичному - означений розподіл є корисним у тому ключі, що він дозволяє здійснювати пошук конкретних шляхів підвищення ефективності їх реалізації та механізму гарантій реалізації прав і обов'язків працівників органів внутрішніх справ. До того ж треба зважити на те, що йому властива певна особливість, а ефективно функціонування буде відразу порушене, якщо втратиться злагоджена взаємодія цих груп гарантій, що також треба мати на увазі в процесі розробки нормативно-правових актів в сфері проходження особами рядового та начальницького складу державної служби в органах, системи Міністерства внутрішніх справ України. Підсумовуючи, можна визначити наступним чином юридичні гарантії при проходженні служби в органах внутрішніх справ: це закріплені в нормативно-правових актах умови і засоби, які створюють та забезпечують особам рядового і начальницького складу реальні можливості для охорони, безперешкодного здійснення й відновлення їх службових прав і належного виконання ними своїх функціонально-посадових обов'язків.

Означена реалізація службових прав та здійснення функціонально-посадових обов'язків працівниками органів, служб та підрозділів внутрішніх справ по суті є лише аспектом більш загальної проблеми - застосування норм права і дотримання законності. Оскільки права і обов'язки осіб рядового та начальницького складу визначені й закріплені у нормативних приписах, то правильне застосування останніх, неухильне дотримання законності передбачає й реалізацію та здійснення вказаних прав і обов'язків. Тому проблеми гарантій, застосування правових норм, дотримання законності, реалізації прав та виконання обов'язків мають між собою багато спільного. Як наслідок, загальнодержавні проблеми правильного застосування правових норм та дотримання законності цілком можуть бути віднесені і до гарантій реалізації службових прав і функціонально-посадових

обов'язків працівників органів системи Міністерства внутрішніх справ.

Гарантії працівників органів, служб та підрозділів внутрішніх справ потрібні не самі по собі, а для більш повного втілення в тканину службово-трудова відносин їх посадових прав і обов'язків. Тому їх характер, система та види повинні відповідати певним формам реалізації цих прав та здійснення обов'язків. Завдання гарантій - забезпечити реалізацію й виконання усіх нормативно визначених службово-посадових прав та обов'язків осіб рядового й начальницького складу органів, служб і підрозділів внутрішніх справ України. До речі, зазначимо: посадові обов'язки працівників органів системи міністерства внутрішніх справ також потребують гарантій забезпечення їх виконання. Тут гарантії виявляються в створенні найбільш сприятливих умов для якісного, активного й свідомого виконання цих обов'язків, а також у встановленні відповідальності до осіб, які їх не виконують [14, с.75]. Гарантії потрібні для того, щоб виключити або, принаймні, звести до мінімуму випадки порушень нормативно-правових актів, прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних відносин. Оскільки правова норма завжди містить в собі можливість втручання держави з метою забезпечення встановленої нормою поведінки, то саме в цьому і є основа юридичних гарантій. Для того, щоб означена потенційна можливість була реально здійснена, щоб держава була в змозі активно впливати на поведінку особового складу органів, служб і підрозділів внутрішніх справ, вона повинна мати у своєму розпорядженні різні за характером і природою засоби здійснення цього впливу. Саме з огляду на це юридичні гарантії проходження служби працівниками органів системи Міністерства внутрішніх справ і розглядаються як умови та засоби, що забезпечують реалізацію прав і виконання функціонально-посадових обов'язків, а також захист інтересів учасників правоохоронних відносин в державі.

Яким би важливим не було значення окремих видів юридичних гарантій при проходженні служби в органах внутрішніх справ, їх загальний забезпечувальний ефект набагато зростає, коли вони діють разом, комплексно і системно. Це означає, що при аналізі процесу реалізації особами рядового та начальницького складу своїх службових прав і виконання ними відповідних обов'язків, необхідно з максимально можливою повнотою враховувати роль кожної гарантії і пам'ятати, що в реальному житті вони взаємно посилюють один одне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малєин Н.С. Повышения роли закона в охране личных и имущественных прав граждан // Советское

государство. -1974. -№ 6

2. Теория государства и права. Курс лекций /Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. -М.: Юрист, 1997. -216 с.

3. Скобелкин В.Н. Юридические гарантии трудовых прав работников и служащих. -М.: Юрид. лит., 1996. -160 с.

4. Кодекс Законов о труде Украины // Право и практика. -1998. -№ 7.

5. Бюллетень Госкомитета СССР по труду и социальным вопросам. -1984. -№ 11.

6. Бюлетень Мінпраці. -1993. -№ 9-10.

7. Чернелак М. Гарантії трудових прав працівників недержавних підприємств // Право України. -1997 -№ 6. -С.55-56.

8. СП України. -1995. -№ 12. -Ст.279.

9. Шмельова Г.Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загально-теоретична характеристика) // Право України. -1994. -№ 10.

10. Нерсисянц В.С. Система юридических гарантий прав и свобод граждан // Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации. - М., 1990. -386 с

11. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 01.11.96 р., № 9 // Юридичний вісник -1996. -№ 48

12. Смирнов О.В. Совершенствование гарантий права на труд в СССР // Проблемы трудового права. - М.: Юрид.лит., 1968. -С.42-68.

13. Егоров В.В. Право на труд рабочих и служащих: теория и практика. -М.: Наука, 1986. -116 с.

14. Боброва Н.А. Гарантии реализации государственно-правовых норм. -Воронеж, 1984. -210 с.

Надійшла до редколегії 22.02.2003

ВЕНЕДИКТОВ В.С. ЮРИДИЧЕСКИЕ ГАРАНТИИ ПРИ ПРОХОЖДЕНИИ СЛУЖБЫ В ОВД УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Показано значение надлежащего функционирования юридического механизма обеспечения конституционного права работников органов, служб и подразделений внутренних дел на работу и прохождение службы в системе МВД Украины.

VENEDIKTOV V.S. THE LEGAL WARRANTIES AT A SERVICE IN UKRAINE LAW ENFORCEMENT ORGANS: IDEALIZED ASPECT

The value of proper operation of the legal gear of maintenance of a constitutional law of the employees of organs, services and divisions of internal business on activity and service in a system of Ukraine MIA is rotund.

УДК 343.51(477)

А. Ф. ВОЛОБУЄВ, докт. юрид. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ.209 КК УКРАЇНИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Розглядаються проблемні питання застосування ст.209 Кримінального кодексу України при розслідуванні економічних злочинів, зокрема, з використанням прикладів із слідчої практики аналізується сутність легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, його суб'єкт, способи вчинення, характерні сліди - джерела доказів. Сформульовані пропозиції щодо удосконалення законодавства України по боротьбі з названим видом злочину та рекомендації щодо їх розслідування.

Як показує аналіз практики розслідування економічних злочинів, слідчі нерідко стикаються з труднощами застосування ст.209 КК України при виявленні передбачених нею ознак. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутого злочинним шляхом, відіграє важливу роль у технологіях організованої економічної злочинності. Тому для ефективної боротьби з цим кримінальним явищем останнім часом створено низку державних контролюючих і спеціальних підрозділів, а також порушено кілька сотень кримінальних справ, по яких прова-

диться досудове слідство.

Узагальнення наявного практичного досвіду виявлення і розслідування фактів легалізації злочинно отриманого майна показує, що труднощі пов'язані, насамперед, із розумінням сутності цього злочину, його суб'єкта, способів вчинення і слідів-джерел доказів. Нерідко під цим злочином працівники правоохоронних органів розуміють будь-яке використання особою злочинно одержаних нею коштів на особисті потреби (внесення плати за комунальні послуги, придбання побутових речей тощо). У національному ж